A területhasználat változásai

Farkas Jenő Zsolt – Csatári Bálint

Kulcsszavak: művelési ágak, mezőgazdasági területek csökkenése, élelmiszerigény, települések területnövekedése.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdasági termelést meghatározó tényezők – környezeti, gazdasági, társadalmi és politikai szempontból – jelentősen változtak az elmúlt öt évtizedben. Földrajzi elemzésünk eredményeként látható, hogy napjainkban átmeneti időszakban vagyunk, melyet jól definiálható trendek, a mezőgazdasági területek csökkenése és az élelmiszerek iránti kereslet növekedése határoznak meg, ezért hazánkban fontos feladat, hogy e körülmények között a KAP 2014 utáni reformjára felkészüljenek. Fontos, hogy olyan támogatási rendszer érvényesüljön, amely a környezetre ható és a területhasználatban jelentkező negatív folyamatokat új pályára állítja, vagyis fenntartható legyen. Magyarország területhasználati változásairól megállapítható, hogy az Európai Unió országaihoz hasonló utat járt be, a meglévő és a múltbeli különbségek ellenére is. Nagy kérdés, hogy a 2011-ben felszabaduló földpiac és a 2014-ben változó KAP után mennyire tudják a jövő generáció számára megőrizni e hazai tájakat, az értékes termő- és természetvédelmi területeket?

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban a földrajztudomány és a területhasználat néhány jellegzetes tételére térünk ki. A földrajz fő tárgya a természeti, gazdasági és társadalmi szférák kölcsönhatásrendszerének vizsgálata (*Tóth, 2001*). Ebből következően a földrajz mindhárom tudományága, a természet-, a társadalom- és a regionális földrajz is – valamilyen tekintetben – foglakozik a Föld területhasználatában[1] bekövetkező változásokkal. Míg a természetföldrajzi jellegű vizsgálatokban inkább az élettelen faktorok analízise a jellemző, addig a társadalomföldrajzban az emberi tevékenységek hatásaira helyezik a hangsúlyt. A társadalomföldrajz tudományszakágai közül kettő emelhető ki, melyek a területhasználat változásának elemzését kiemelt kutatási tárgynak tekintik: a mezőgazdasági földrajz és a vidékföldrajz.

A mezőgazdasági földrajz a Földön végzett mezőgazdasági tevékenységek térbeli különbségeinek leírásával és értékelésével foglalkozik (*Ilbery, 1985*). A kutatók tevékenységében már az I. világháború után is önálló vizsgálati témaként jelentek meg a mezőgazdasági földhasznosítási, és erre alapozott farmtípus-kutatások, főleg az Egyesült Államokban. Ez az irányzat a lengyel *J. Kostrowicki* munkássága révén lett ismert Kelet-Közép-Európában, melynek hatására, *Enyedi György*[2] és más kutatók

[1] A területhasználat alatt a továbbiakban egyrészt a művelési ágakban, másrészt a felszínborításban bekövetkezett változásokat értjük. A két fogalom ugyan csak részben fedi egymást, de módszertani okokból együtt kezeljük őket, hiszen az általunk használt CORINE adatbázis nómenklatúrájában is együtt találhatók meg.

[2] *Enyedi György* munkásságára külön is érdemes kitérni, hiszen akkori eredményeire nemzetközi szinten is felfigyeltek. A Nemzetközi Földrajzi Unió már 1960-ban beválasztotta a Föld Terület-felhasználását Nyilvántartó Bizottságába. Tevékenységével – az agrárkörzet- és a földhasználat-kutatás mellett – hozzájárult egy, a Föld egészére vonatkozó agrártipológiai rendszer megalkotásához, melynek sajátossága, hogy alapvetően már bizonyos vidékies társadalmi ismérvekre is épült, és emiatt jelentősen különbözött más szerzők korábbi tipizálásaitól.

munkája nyomán, hazánkban is megkezdődtek a mezőgazdasági tipológiai kutatások az 1960-as évek elején. Az ilyen irányultságú vizsgálatok fellendülését az is jelzi, hogy 1964-ben megalakult a *Nemzetközi Földrajzi Unió Agrártipológiai Bizottsága* Kostrowicki vezetésével. Az irányzat az 1980-as évek közepéig az ilyen típusú kutatások fő irányát képezte.

Az 1970-es évek elejére a mezőgazdasági földrajz kutatói felismerték, hogy a mezőgazdaság vidék gazdaságán belül betöltött jelentősége – a jövedelemtermelő és eltartó képessége – csökken, és az agrártermelés intenzifikációja negatív környezeti hatásokat is eredményez. Mindez együtt járt – az erőteljes urbanizáció következményeként – a vidéki területek népességvesztésével, a kisvárosok, falvak és szórványtelepülések szolgáltatásainak és életminőségének jelentős romlásával. Éppen ezért már nem volt elégséges e sajátos vidéki es problémáknak csak a mezőgazdasági vetületével foglalkozni, hanem komplex megközelítésre volt szükség. Ez hívta életre először a „vidékföldrajzot", melynek megszületése *Hugh Clout* 1972-ben megjelent könyvéhez, a *Rural geography: an introductory survey*-hez köthető (*Cloke, 2000*). Ennek a munkának köszönhetően a korábbi – elsősorban agrárközpontú – vidékkutatások kibővültek különböző társadalmi, foglalkoztatási, gazdasági, földhasználati, elérhetőségi, turisztikai jellegű és a tervezést megalapozó témákkal. A vidékföldrajz – mint alkalmazott tudomány – a vidéki világ és a politika kihívásaira is reagálva közel negyedszázada igyekszik hozzájárulni egy természeti környezetét tekintve vonzó, és társadalmi-gazdasági értelemben is „élhető vidék" megteremtéséhez (*Gilg, 1985*). Az 1990-es évek elején éppen ezért e kutatások – a vidékváltozásokkal együtt – a gazdasági szerkezetváltás társadalmi és környezeti háttere felé fordultak, és ebben különösen fontosnak ítélték meg az állam szerepének vizsgálatát is.

A FÖLDHASZNÁLAT VIDÉKFÖLDRAJZI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATÁNAK EREDMÉNYEI

Marsden szerint a fejlett piacgazdaságú országok mezőgazdaságában a II. világháború óta két korszakot különíthetünk el (*Marsden et al., 1986*). Időrendben az első az ún. produktivista időszak, mely az 1950-es évek elejétől az 1980-as évek közepéig tartott, míg a második a poszt-produktivista átmenet korszaka (PPT)[3] (*Lowe et al., 1993*), amely napjainkban is tart. A produktivista korszakban a kormányzatok és az ágazat szereplőinek célja a mezőgazdasági termelés mennyiségi növelése volt, melynek alapját a folyamatos modernizáció, az iparszerű termelési módszerek kizárólagos alkalmazása képezte. Az agrártermelés iparosításának ezt a folyamatát a fejlett államokban alapvetően a mezőgazdasági támogatási politika segítette elő. A kormányok által alkalmazott beavatkozási eszközök négy típusba sorolhatók (*Bowler – Ilbery, 1998*)

- a kereslet fokozását szolgáló intézkedések (pl. garantált felvásárlás);
- a kínálat csökkentését célzó lépések (pl. termelési kvótarendszer);
- az üzemi jövedelmek növelését a hatékonyság javítása révén elősegítő támogatások (pl. műtrágya-, növényvédőszer- és gépvásárlási támogatások);
- a természeti környezet védelmét szolgáló szubvenciók.

E támogatási eszközök hatásait nehéz átfogóan értékelni, hiszen országonként, sőt régiónként igen eltérő reakciókat váltottak ki a termelőkből. Példaként említhető az Európai Unióban a korai nyugdíjazás, vagy éppen az ugaroltatás intézkedései, amikor is a jó jövedelmezőséggel terme-

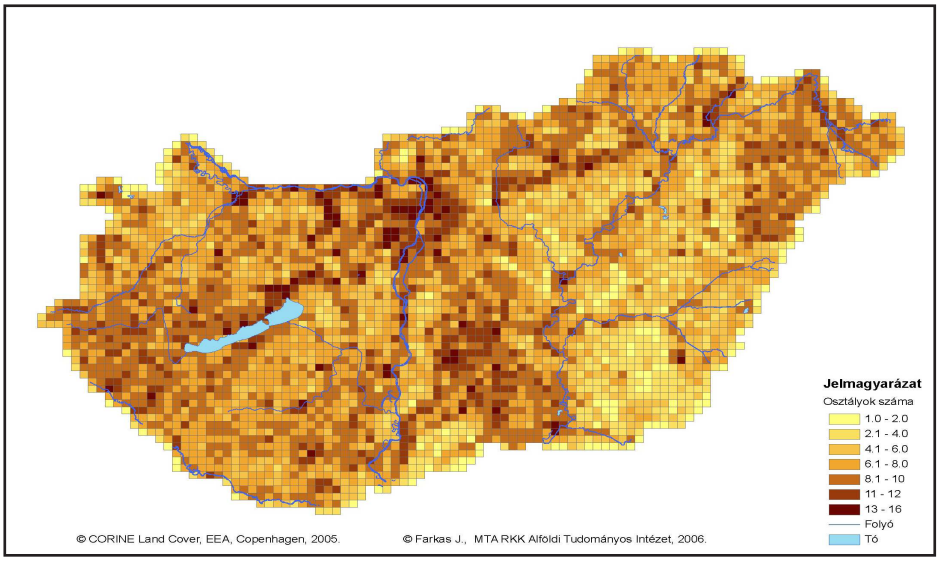
[3] Az angol szakirodalomban post-productivist transition, rövidítve PPT.

ló francia gazdák e programokban alig vettek részt, szemben a német és olasz termelőkkel. Két fontos hatás azonban mind az EU-ban, mind az USA-ban jelentkezett: az első, hogy a termelők a támogatási rendszerhez igazították a termelési struktúrát és a technológiát, a második – amely végül a produktivista mezőgazdasági korszak végét is elhozta –, hogy egyre jelentősebb lett a mezőgazdasági termelés negatív hatása a természeti környezetre.

A mezőgazdasági termelés környezetet negatívan érintő hatásai mind a termelési szerkezettel (pl. monokultúra), mind az intenzifikációval (megnövelt külső energiabevitel a termelésbe) összefüggésbe hozhatók (*Runge, 1994*). A mezőgazdasági támogatások meghatározó szerepet játszottak az 1960-as évektől a vidéki Amerika és Európa tájainak szisztematikus erodálódásában és átalakulásában (*Cheshire, 1985*). Ennek legszembetűnőbb jele a területhasználatban a mezőgazdasági táblák méretének növekedése, illetve a mellettük húzódó növényzet, a sövények és védőfasorok eltűnése.[4] Szélesebb összefüggésben ez a folyamat a tájökológiai diverzitás és vele együtt a biológiai sokféleség globális visszaszorulását is eredményezte, mely elsősorban a mezőgazdaság elmúlt ötven évben lezajlott modernizációjának tulajdonítható (*Csorba, 1997; Hietala – Koviu, 2002; Elsen, 2000*).

I. ábra

Felszínborítás diverzitása Magyarországon (2000)

Forrás: saját szerkesztés a CORINE Land Cover alapján, EEA, Copenhagen, 2005[5]

[4] Az 1970-es években évi 8000 km-rel csökkent a sövények hossza Nagy-Britanniában, míg 1984 és 1987 között mintegy 28 000 km-rel (*Barr et al., 1993*).

[5] A felszínborítás diverzitás-mutató a tájökológiai diverzitás-indexek egy típusa, melyet egy nemzetközi kutatócsoport alkotott meg, kifejezetten a CORINE adatbázisra építve (*Willems – Vandevoort – Willekens – Buffaria, 2000*). Az index értéke a referencia területre eső különböző felszínborítás-kategóriák számát adja meg. Elméletileg a maximális értéke tehát megegyezik a CORINE nomenklatúrában szereplő osztályok számával, ami 44. A kidolgozás célja egy olyan jelzőszám előállítása volt, melynek közigazgatási szintekre – NUTS2 és NUTS3 – történő összesítésével a felszínborítás térbeli különbségei európai léptékben is összehasonlíthatók.

Egyértelműen megjelennek az 1. ábrán – különösen az Alföldön – az államszocialista rendszerben a nyugati produktivista mezőgazdaságnak megfeleltethető iparszerű mezőgazdaság által használt területek (pl. a Tiszántúlon, különösen annak déli vidékein, a Békés-Csanádi lösszháton, Felső-Bácskában, a Hajdúságban, a Hevesi síkon, a Mezőföldön, valamint részben a Kisalföldön is). Ezzel szemben jól azonosíthatók azok a vidékek is, ahol egyrészt a sajátos szakszövetkezeti rendszer (Kiskunság, Nyírség), másrészt az erdőgazdálkodás (Illancs, Gemenc), harmadrészt a természetvédelem korai megjelenése (Hortobágy, Felső-Kiskunság) segített megőrizni a korábbi táji változatosságot. Azonban ezek a nagyüzemi mezőgazdaság által jórészt megkímélt tájak is csak a „történelmi földhasználat" reliktum területeinek tekinthetők.

Az 1980-as évek közepére nyilvánvaló lett, hogy az Európai Unió és az Egyesült Államok mezőgazdasága egyre több környezeti, piaci és társadalmi korlátba ütközött (*Huylenbroeck, 2006*). A fejlett országok mezőgazdasága úgy került válságba, hogy nyilvánvalóvá vált: az addigi gyakorlat nem folytatható tovább, a támogatásokat csökkenteni, a természeti környezetre gyakorolt negatív hatásokat pedig mérsékelni kellett. Szükségessé vált a mezőgazdaság – környezeti, gazdasági, társadalmi, azaz – politikai modelljének megváltoztatása (*van der Ploeg – Roep, 2003*). Tulajdonképpen ezekre a problémákra próbáltak választ adni a poszt-produktivista mezőgazdasági termelési formák, melyeket *Marsden* és mások együttesen poszt-produktivista átmenetnek[6] (PPT) neveznek. Ennek keretében az 1980-as években a különböző kormányzatok egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a környezetvédelemre, kibővítették az agrár-környezetgazdálkodási támogatások kereteit.[7] Az első próbálkozások azonban nem hozták a várt eredményt, mert tulajdonképpen azok két egymással ellentétes célt fogalmaztak meg: a termelés növelését, illetve a környezet- és természetvédelmet. A gazdálkodók kevesebb földet vittek a programba, mint azt annak elindítói várták (a tapasztalatok szerint az eltérés akár 50%-os is lehet), és a gyengébb adottságú területeken ugyan felhagytak a termeléssel, a maradékon viszont tovább intenzifikálták a gazdálkodást.

Az 1990-es években emiatt a döntéshozók újabb koncepciók és szakpolitikai megoldások felé fordultak. Ezek tartalmi magját a fenntartható mezőgazdaság (*Brklakich et al., 1991; Mofatt, 1992*) és a „multifunkcionalitás", mint az agrárfejlesztés új paradigmája alkotja (*Moyer – Josling, 2002; Huylenbroeck – Durand, 2003*). A két koncepció részben fedi egymást, azonban az 1990-es évek óta folyamatosan változó értelmezésük következtében mára a „multifunkcionalitás" már szinte elszakadt a fenntarthatóság gondolatától, így az elsősorban tevékenységorientált modellként jelenik meg (*OECD, 2001*). További különbségként írható le, hogy míg a fenntartható mezőgazdaság eszméje inkább a tengerentúlon, az USA-ban és Kanadában épült be a hivatalos agrár-, vidékpolitikába, addig a multifunkcionalitás főleg a Közös Európai Agrárpolitikának (KAP) lett a része.

A 2000-es évekre tehát megtörtént a mezőgazdasági szakpolitikák átalakulása, mondhatni „zöldebbé" válása. Ennek ellenére mind a mai napig megmaradtak a fentebb már említett, egymásnak ellentmon-

[6] Fontos azonban megállapítani, hogy a PPT nem a termelésorientált produktivista megközelítést helyettesíti, nem annak helyébe lépett, hanem egy mellette létező alternatívát képvisel.

[7] 1986-ban Angliában megkezdődött az Érzékeny Természeti Területek programja, 1988-ban az EU meghirdette az ugaroltatási programot, majd később az agrár-környezetvédelmi programot.

dó preferenciák és célok a különböző támogatási rendszerekben. Ennek oka, hogy a környezetvédelmi szempontok előtérbe kerülésével, a termelés visszafogásával egyidejűleg a termelői társadalom szeretné stabilizálni saját jövedelmi helyzetét, melyet a közvetlen támogatások elvonása esetén egyértelműen veszélyeztetve lát. Az Európai Unióban, és így hazánkban is éppen ezért fontos a 2014 utánra szóló KAP irányelveinek és koncepciójának reformja, mely a jövőre nézve megteremtheti az európai mezőgazdaság környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóságát.

Míg a produktivista korszakban vidéki területhasználatban jelentkező fő problémaként a mezőgazdaság által okozott negatív környezeti hatásokat emeltük ki, addig a poszt-produktivista átmenet időszakában alapvetően *a mezőgazdasági területek csökkenése állítható a középpontba*. E folyamat mind Észak-Amerikára, mind Európára jellemző, de amíg az USA-ban és Kanadában még a népességnövekedés ellenére is rendelkezésre áll az élelmiszer-ellátás biztonságát garantáló földterület, addig Európa már szűkösebb erőforrásokkal rendelkezik ebben a tekintetben. E helyzet fontosságát és súlyosságát az *Európai Környezetvédelmi Ügynökség* (EEA) is felismerte, és 2006-ban átfogó jelentést adott ki a témában „Városi terjeszkedés – a figyelmen kívül hagyott kihívás" címmel.[8] E probléma hátterében alapvetően két, egymástól eltérő folyamatot találunk: a városok terjeszkedését és a távoli földterületek művelésének felhagyását (*Freshwater, 2008*).

Városi terjeszkedésről, vagy az angol szakirodalomban használt kifejezés szerint „urban sprawl"-ról, akkor beszélhetünk – az EEA definíciója értelmében –, ha „a földhasználat átalakulásának és a városi célú felhasználásának az aránya adott területen, meghatározott időszak alatt meghaladja a népességnövekedés mértékét" (*EEA, 2006 a*).

Érdekes, hogy az USA-ban, a városok terjeszkedése mellett, az elmúlt évtizedben új folyamatként a falvak határának laza, szórványszerű beépítése is megjelent (rural sprawl), amely szintén értékes mezőgazdasági és természeti területeket foglal el. Éppen ezért talán a leghelyesebb ezt az egész folyamatot a települési területek – a beépített mesterséges felszínek – növekedéseként értelmezni.

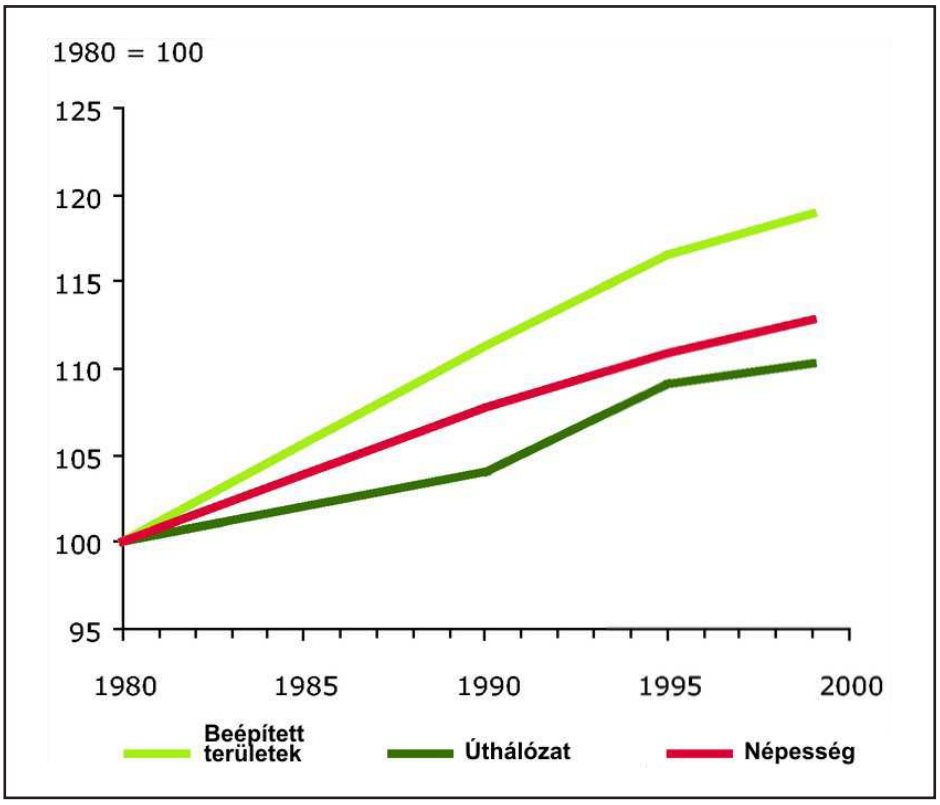
A városi terjeszkedés folyamatában – földrajzi értelemben – a változás, a földterületek konverziója a város és a vidék határán, peremzónájában, az angol szakirodalomban használt kifejezéssel élve az „urban-rural fringe"-ben megy végbe, mind Európában, mind Észak-Amerikában. Az EEA kutatási eredményei alapján a következők állapíthatók meg a folyamatról (lásd 2. ábra):

- 19 európai ország adatai alapján 1980 és 2000 között a beépített területek 20%-kal, a közlekedési hálózatok területe kb. 6%-kal nőtt, míg eközben lakosságuk csak kb. 8%-kal emelkedett.
- A területhasználati változásban érintett területek 48,4%-a szántóföld és ültetvény, míg 35,7%-a legelő, illetve vegyes mezőgazdasági terület volt a változást megelőzően.
- A földhasználati konverzióban erdők (9%) és természetközeli területek (5,7%) is érintettek, igaz kisebb mértékben.
- A területi tekintetben a változások jelentős része a városi beépített területek határától számított 10 km-es zónán belül történik.

[8] Urban sprawl in Europe – The ignored challenge, 2006, a hivatalos magyar fordítás szerint: Városiasodás – az Európa részéről figyelmen kívül hagyott környezetvédelmi kihívás címmel. http://www.eea.europa.eu/hu/pressroom/newsreleases/varosiasodas-2013-az-europa-reszerol-figyelmen-kivul-hagyott-kornyezetvedelmi-kihivas

2. ábra

A beépített területek, az úthálózat és a népesség százalékos növekedése 19 európai országban 1980 és 2000 között

Forrás: EEA, 2006 b

A másik említett meghatározó folyamat, a távoli területek művelésének felhagyása elsősorban az észak-amerikai kontinensen jellemző. Mind az Egyesült Államokban, mind Kanadában – gazdasági szükségszerűségek miatt – már korábban is több alkalommal – pl. az 1930-as években is – megtörtént a farmercsaládok állami segítséggel történő új területekre költöztetése. Európában a távol eső területek művelésből való kivonása a termőföld szűkössége miatt nem meghatározó.

Végezetül megemlíthető, hogy a mezőgazdasági területek csökkenésének problémaköre több más trenddel, tényezővel is szorosan összefügg. Ezek közül elsőként a *globális népességnövekedést* emelnénk ki. Előrejelzések alapján a Föld népessége 2100-ra elérheti a 10-11 milliárd főt, amely jelentős élelmezési kihívást állíthat az agrárium elé. Hiszen különböző becslések szerint már 2050-re megkétszereződhet az élelmiszerek iránti kereslet (*CAWMA, 2007*). Ha mindehhez hozzávesszük azt, hogy globálisan új termőterületek bevonására már alig van lehetőség, akkor érzékelhető e probléma jelentősége. Véleményünk szerint az elmúlt időszak élelmiszer- és terményárainak emelkedése is az élelmiszer-ellátás biztonságának globális sérülékenységére mutatott rá. Ennek hátterében részben a mezőgazdasági termé-

kek energetikai célú felhasználása állhat[9], hiszen például az USA kukoricatermelésének 20%-ából készült már bioetanol 2007-ben (*Sexton et al., 2008*).

Az áremelkedés területhasználati következménye lehet az is, hogy a megemelkedett felvásárlási árak vonzóvá tehetik a termelők számára a jelenlegi parlagterületek újra művelésbe vonását. Ez a becslések szerint csak az USA-ban kb. 14 millió ha-t érinthet (*Bourne Jr., 2007*). További negatív hatásként egy erőteljes monokultúrás művelési rendszer kialakulása is elképzelhető, ahol csak egyetlen terményt: kukoricát termelnek a gazdálkodók. A folyamat a földhasználat-változás mellett az állattenyésztési ágazatban is átalakulást hozhat, hiszen a gazdálkodók inkább eladják a termést az etanolüzemeknek, minthogy marhatenyésztéssel is foglalkozzanak. Ez további problémákat generálhat a globális szintű élelmezésben.

Utolsóként a mezőgazdasági támogatási politikával fennálló kapcsolatra hívjuk fel a figyelmet, mely leginkább az Európai Unió számára fogalmazódik meg kérdésként. Már a 2007-es költségvetési időszakot megelőző KAP reform során, és most a 2014-re való felkészülés alatt is felmerült – jórészt finanszírozási okok miatt – az egységes agrárpolitika megszűntetése, vagy nemzetállami hatáskörbe kerülése. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a gazdáknak nyújtott mezőgazdasági szubvenciók lelassíthatják, illetve megállíthatják a mezőgazdasági területek konverzióját a városok peremterületein (*Freshwater, 2008*), mely a termőföld szűkössége miatt az európai társadalom alapvető érdekét szolgálhatja a jövőben.

A TERÜLETHASZNÁLAT HAZAI FOLYAMATAI 1950-TŐL NAPJAINKIG

A mezőgazdasági területek csökkenése hazánkban is meghatározó trendként jelenik meg az elmúlt közel 60 évben (1. táblázat).

1. táblázat

A művelési ágak alakulása Magyarországon (ezer ha)

Év	Szántó	Kert	Gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Mezg. ter.	Erdő	Nádas	Termőter.	Művelés al. k.
1950	5518,1	94,4	58,1	230,2	1474,7	7375,5	1165,9	29,4	8570,8	728,2
2007	4506,1	96,1	101,9	86,0	1016,9	5807,0	1822,4	57,1	7721,0	1582,4
Változás (%)	-18,3	1,8	75,4	-62,6	31,0	-21,3	56,3	94,2	-9,9	117,3

Forrás: KSH

Ez a trend minden bizonnyal a következő évtizedekben is folytatódhat, de az előzőekben ismertetett folyamatok (népesség növekedése, élelmiszer-ellátás biztonságának törékenysége, a klímaváltozás, az élelmiszerárak növekedése, biomassza energetikai célú felhasználása) miatt újragondolandók a lehetőségek.

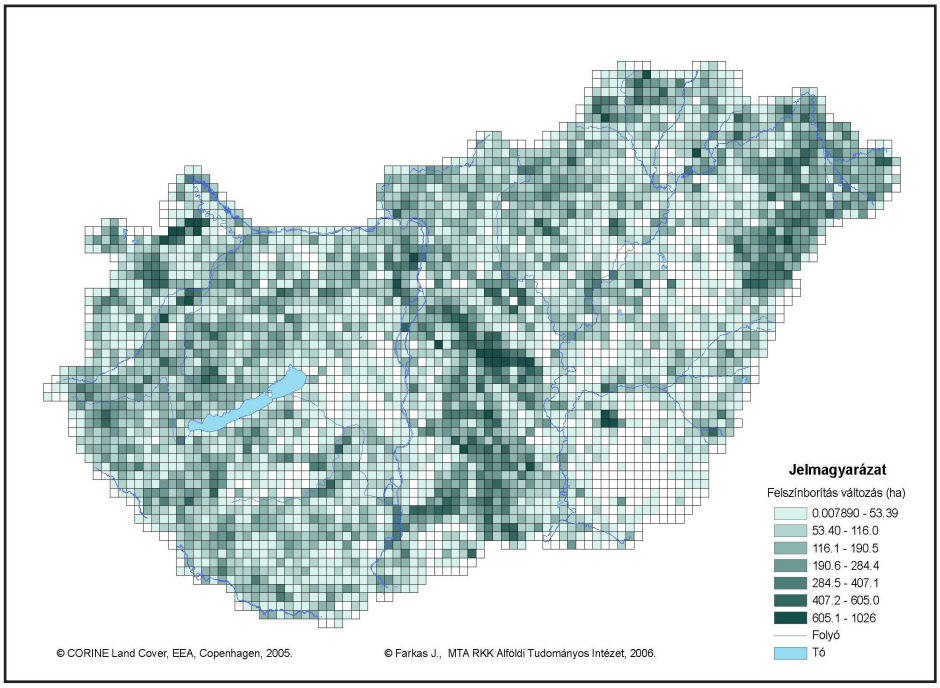
Az EEA vizsgálataihoz hasonlóan a CORINE felszínborítás-adatbázist is felhasználtuk elemzésünkhöz. Magyarországon a CORINE Land Cover Change adatai alapján az 1990-2000 közötti idő-

[9] A mezőgazdasági termékek árának emelkedése mögött több tényező áll. Ezek között említhető az olaj árának emelkedése, a népességnövekedésből következő megnövekedett élelmiszerek iránti kereslet, a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatti 2007-es alacsony terméseredmények, általában a klímaváltozás hatásaitól való félelem, az időjárási szélsőségek gyakoribbá válása, valamint ezekkel szoros összefüggésben álló árutőzsdei spekuláció. Az energetikai célú felhasználás például a kukorica esetében kb. 25-60%-ban tehető felelőssé az áremelkedésért (*Sexton et al., 2008*).

szakban 420 000 ha területen következett be felszínborítás-, illetve földhasználat-változás. Ennek földrajzi vetületét a 3. ábra mutatja.

3.ábra

Felszínborítás-változás Magyarországon 1990-2000 között

Forrás: saját szerkesztés a CORINE Land Cover Change adatai alapján, EEA, Copenhagen, 2005

Szűkebb témánkra, a városok területének terjeszkedésére vonatkozóan megállapítható, hogy azok területe mintegy 10 000 hektárral nőtt 1990 és 2000 között. A részletes adatokat a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat

A mesterséges felszínek növekedése Magyarországon 1990-2000 között

Felszínborítás-változás	Érintett terület (ha)	Megoszlás %-ban
Lakásépítési, szolgáltatási és rekreációs céllal	2 810,0	27,8
Ipari és kereskedelmi céllal	3 279,5	32,4
Közlekedési és infrastruktúrális céllal	1 314,2	13,0
Bányászati, szemételhelyezési céllal	2 703,5	26,8
Összesen	10 107,2	100,0

Forrás: CORINE Land Cover Change, EEA, Copenhagen, 2005

A CORINE adatai alapján a 10 000 ha újonnan beépített felszín 66%-a szántóföldi vagy ültetvényi területből származik, további 26%-a legelőkből és vegyes termelési szerkezetű mezőgazdasági területekből táplálkozik. Összességében tehát a mezőgazdasági területek a beépített területnövekedés forrásainak 92%-a, további

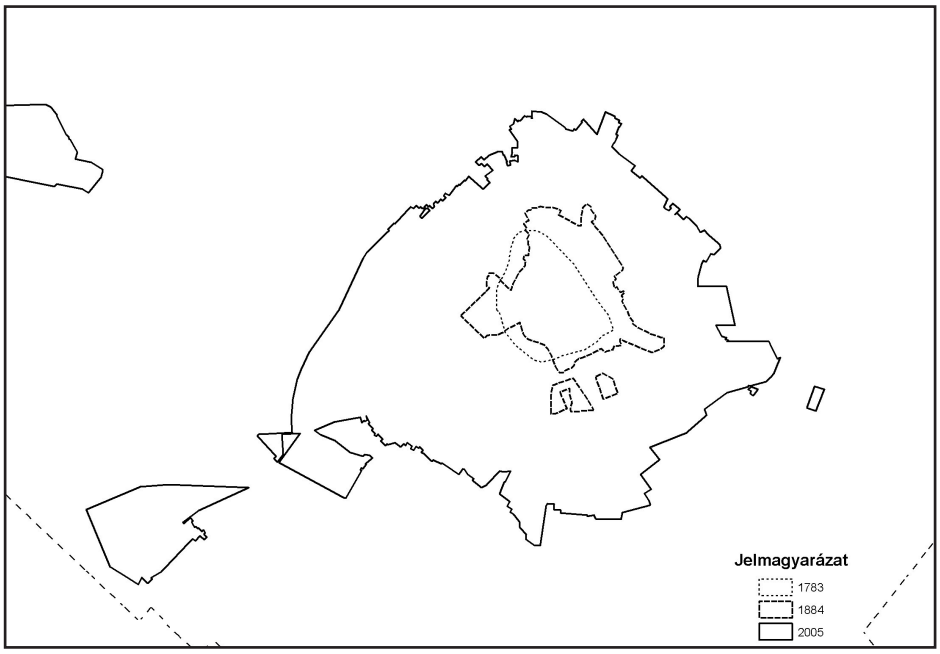
6,5% pedig az erdők, illetve a cserjés, bozótos területek.

A települési területek növekedésének elsődleges okai között a gazdaság átalakulását és fejlődését, valamint a városfejlődés új szakaszát, a szuburbanizációt kell említeni. Magyarország modernizációja, gazdasági szerkezetváltása, a gazdaság súlypontjainak területi átrendeződése és a közöttük kialakuló új közlekedési hálózatok szükségszerűen magukban hordozták e struktúrák új területek iránti igényét. E két folyamat leglátványosabban Budapestet és 50 km-es körzetét érinti, de a regionális központok és a nagyobb megyeszékhelyek területhasználata is hasonlóan alakult.

Kecskemét példája a mezőgazdasági területek csökkenésének szempontjából azért érdekes, mert egyrészt a nagyhatárú mezővárosok tipikus alföldi példája, másrészt mert a II. világháború végéig a magyar zöldség- és gyümölcstermelés egyik központja volt. Így a város gazdaságában évszázadokig kiemelt helyet foglalt el az agrárgazdaság (4. ábra).

4. ábra

A települési terület növekedése Kecskeméten 1783-2005 között

Forrás: saját szerkesztés az I. Katonai felmérés, a III. Katonai felmérés és Kecskemét földhivatali térképe alapján

Időközben a népesség csak a kétszeresére nőtt, tehát egyértelmű, hogy az EEA definíciója alapján a települési terület terjeszkedéséről, „urban sprawl"-ról beszélhetünk. Ennek következtében a város „elveszítette" mezőgazdaságának legértékesebb árutermelő, belső kertségi területeit (a várost nyugati oldalról félholdszerűen körülvevő szőlő-gyümölcs ültetvényeket). Ezek együttes területe a korábbi 9%-ról 3,5%-ra csökkent. A kiesett területek pótlása akkoriban nem történt meg, napjainkban pedig már nem lehetséges. Ez nemcsak a mezőgazdaságot érintette érzékenyen, hanem a város lakosainak életminőségét is befolyásolta, mert a szőlő- és gyümölcsül-

tetvények eltűnése után ezek megszűntek az uralkodó szélirányban fekvő természetes gátként funkcionálni. A szántók korábbi mozaikos, kis parcellás és tanyákkal teletűzdelt szerkezete megbomlott, mert a nagyüzemekben – a hatékonyság növelése érdekében – a nagytáblás művelésre tértek át, ami jelentősen csökkentette a terület tájdiverzitását. Különösen az északnyugati, valamint a délkeleti – egyébként jó talajadottságú – területekre jellemző ma ez a táji struktúra.

A megmaradt tanyás tájat pedig az építési tilalom feloldása után (1986), különösen az elmúlt 10-15 évben a megsokasodott új külterületi beépítések veszélyeztetik. A fő probléma az, hogy ezek az új épületek alapvetően csak lakófunkciót látnak el, és ennek következtében a hagyományos tanyákon folyó gazdasági tevékenység szinte „zavarja" az itt élőket. Ugyanez azonban fordítva is igaz, az új beépítések által felhasznált területek közé a tanyák szinte beszorulnak, és kénytelenek feladni a korábbi mezőgazdasági tájhasználati rendszerüket, gazdálkodási lehetőségeik beszűkülnek.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Bourne, J. K. (2007): Zöldet a tankba? National Geographic Magyarország,10, 60-81. pp. – (2) Bowler I. R. – Ilbery B. W. (1998): From agricultural productivism to post-productivism. In: B. W. Ilbery (ed.): The Geography of Rural Change. Longman, Harlow, 57-84. pp. – (3) Brklacich, M. et al. (1991): Review and appraisal of concepts of sustainable food production systems. Environmental Management, 15, 1-14. pp. – (4) CAWMA (2007): Water for Food, Water for Life: A Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture. Earthscan, and Colombo. International Water Management Institute, London – (5) Cheshire, P. (1985): The environmental implications of European agricultural support policies. In: D. Baldock, D. Condor (eds.): Can the CAP fit the environment. IEEP/CPRE/WWF, London, 9-18. pp. – (6) Cloke, P. J. (2000): Rural Geography. Dictionary of Human Geography. Blackwell Publishing, Oxford – (7) Csorba P. (1997): Tájökológia. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen – (8) EEA (2006a): Városiasodás Európában. EEA Briefing 4/2006, Copenhagen – (9) EEA (2006b): Urban sprawl in Europe – The ignored challenge. EEA, Copenhagen – (10) Elsen, T. (2000): Species diversity as a task for organic agriculture in Europe. Agriculture, Ecosystems and Environment, 77. 101-109. pp. – (11) Freshwater, D. (2008): Maintaning Farmland: A New Focus for Agricultural Policy. In Multifunctionality in Agriculture: Evaluating the Degree of Jointness. Policy Implications, OECD Publishing, 47-65. pp. – (12) Gilg, A. W. (1985): An Introduction To Rural Geography. Edward Arnold, London, 266 p. – (13) Hietala-Koivu, R. (2002): Landscape and modernizing agriculture: a case study of three areas of Finland in 1954-1998. Agriculture, Ecosystems and Environment, 91. 273-281. pp. – (14) Huylenbroeck, G. V. (2006): Multifuncionality or the role of agriculture in the rural future. In: The Rural Citizen: Governance, Culture and Wellbeing in the 21st Century. Compilation, Univ. of Plymouth, UK – (15) Huylenbroeck, G. V. – Durand, G. (2003): Multifunctional Agriculture: a New Paradigm for European Agriculture and Rural Development. Aldershot, Ashgate – (16) Ilbery, B. W. (1985): Agricultural Geography: A Social and Economic Analysis. Oxford University Press, Oxford – (17) Lowe, P. – Murdoch, J. – Marsden, T. – Munton, R. – Flynn, A. (1993): Regulating the new rural spaces: the uneven development of land. Journal of Rural Studies, 9, 205-22. pp. – (18) Marsden, T. K. – Munton, R. J. C. – Whatmore, S. J. – Little, J. K. (1986): Towards a political economy of capitalist agriculture: a British perspective. International Journal of Urban and Regional Research, 10, 498-521. pp. – (19) Mofatt, I. (1992): The evolution of the sustainable development concept: a perspective from Australia. Australian Geographical Studies, 30, 27-42. pp. – (20) Moyer, W. – Josling, T. (2002): Agricultural Policy Reform: Politics and Processes in the EU and USA. Ashgate, London – (21) OECD, 2001: Multifunctionality: Towards an Analytical. Framework, Paris – (22) Ploeg, van der J. D. – Roep, D. (2003): Multifuncionality and rural development: the actual situation in Europe. In: G. V. Huylenbroeck, D. Durand (eds.): Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development. Al-

dershot, Ashgate, 37-54. pp. – (23) Runge, C. F. (1994): Environmental Incentives for Agriculture: Carrots, Sticks and Conditionality, Unpublished paper prepared for the Environment Directorate, OECD, Paris idézi Potter, C. 1998: Conserving nature: agro-environmental policy development and change In: B. W. Ilbery (ed.): The Geography of Rural Change. Longman, Harlow, 86-106. pp. – (24) Sexton, S. et al. (2008): Food Versus Fuel: How Biofuels Make Food More Costly and Gasoline Cheaper. Agricultural and Resource Economics, 12, Univ. of California, 1-6. pp. – (25) Tóth J. (2001): Gondolatok a földrajztudomány legfontosabb kérdéseiről. Földrajzi Konferencia, Szeged 2001, http://geography.hu/mfk2001/cikkek/TothJ.pdf